

Områdesnämnden för humanvetenskap

Karin Helander
Vicerektor

Justitiedepartementet
Regeringskansliet

Handläggare:
Karolina Alveryd

Yttrande över remiss: Betänkandet Se barnet! (SOU 2017:6)

Områdesnämnden för humanvetenskap har ombetts att till Justitiedepartementet inkomma med synpunkter på remiss över *Betänkandet Se barnet! (SOU 2017:6)*. Förslaget har remitterats till Juridiska fakulteten och Samhällsvetenskapliga fakulteten. Synpunkter har inkommit från Juridiska fakulteten och Samhällsvetenskapliga fakulteten och redovisas i bifogade bilagor, som utgör områdesnämndens svar.

Karin Helander

Karolina Alveryd

Karolina Alveryd
Utredare
Juridiska fakultetskansliet

Områdesnämnden för humanvetenskap

Remiss: Se barnet! (SOU 2017:6)

Allmänt

Juridiska fakultetsnämnden delar utredningens utgångspunkt att utdragna konflikter mellan föräldrar påverkar barn negativt och så långt som möjligt ska undvikas. Fakultetsnämnden delar även utredningens syn att barn och föräldrar i ett så tidigt skede som möjligt ska få stöd och hjälp i frågor som kan påverka barnets situation och att förbyggande åtgärder därför är av stor betydelse. Däremot anser fakultetsnämnden att det i utredningen saknas tillräcklig tydlig differentiering mellan familjer där det förekommer mindre allvarliga konflikter och familjer där det framkommit uppgifter om våld och övergrepp eller bristande omsorgsförmåga. I dessa, ofta svåra, fall kan ett barn potentiellt befinna sig i en mycket allvarlig situation. Det kan röra sig om att barnet eller någon till barnet närstående utsätts för våld och övergrepp eller annan allvarlig omsorgssvikt. Det kan också handla om familjer där uppgifterna istället är uttryck för en konflikt mellan föräldrarna. I båda fallen är det fråga om allvarliga riskmiljöer för barnet och därmed också om situationer där samhällsansvaret sträcker sig längre, och motiverar ytterligare och andra åtgärder, än i övriga vårdnadsfall.

Obligatoriska informationssamtal ska föregå domstolsprocessen

I utredningen föreslås att det ska införas ett krav på att föräldrar, som huvudregel, ska ha deltagit i informationssamtal innan ett tvistigt yrkande om vårdnad, boende eller umgänge framställs till tingsrätten.

Enligt lagförslaget ska initiativet till samtal tas av en förälder. Som huvudregel ska föräldrarna delta samtidigt i samtalen, men enskilda samtal ska hållas om en förälder begär det. Fakultetsnämnden anser att det finns ett behov av en närmare analys av konsekvensen av att placera ansvaret på föräldern att ta initiativ till informationssamtal. En förälder som exempelvis lever i en utsatt situation kan ha svårt att komma sig för eller ha möjlighet att ta initiativ till detta. I dessa situationer krävs det, som huvudregel, att den andra föräldern tar initiativet för att det ska vara möjligt att gå vidare till domstol. I dessa sammanhang kanske det kan finnas fördelar med en ordning där även socialnämnden kan ta initiativ (om samtalen är önskvärda).

Det saknas tydlig differentiering mellan familjer med mindre allvarliga konflikter och familjer där exempelvis uppgifter om våld eller bristande föräldraförmåga har förekommit. Enligt gällande lagstiftning ska exempelvis inte samarbetsamtal genomföras om det förekommit våld i familjen. Även om informationssamtal kan ske enskilt, kan det

Juridiska fakultetsnämnden

upplevas problematiskt för exempelvis en våldsutsatt förälder att motta information om t.ex. olika konfliktlösningsmodeller och leda till att föräldern undandrar sig informationsmötet, med den konsekvensen att talan inte väcks. Utredningen föreslår dock att det ska finnas en lättnad i kravet på att samtal ska ha genomförts innan talan väcks, om exempelvis barnet befinner sig i risk och det därför krävs att domstolen fattar ett skyndsamt beslut. Fakultetsnämnden vill här framhålla vikten av att tydliggöra att denna möjlighet också finns när det inte handlar om situationer där det krävs ett skyndsamt beslut.

Ett lagstadgat kompetens- och lämplighetskrav för medlare ska införas

I utredningen föreslås att det införs ett lagstadgat kompetens- och lämplighetskrav för medlare. Det ska krävas att medlaren har relevant utbildning och yrkeserfarenhet och är lämplig för uppdraget.

Fakultetsnämnden ställer sig positiv till ett lagstadgat kompetens- och lämplighetskrav. Fakultetsnämnden vill här särskilt framhålla vikten att ett kunskapskrav innefattar krav på kunskap om våld och övergrepp samt kunskap om missbruk, psykisk ohälsa och andra omständigheter av betydelse för föräldraförmågan och förmågan att samverka. Svårigheten för den enskilde domaren att avgöra vad som är lämplig kompetens och erfarenhet kan också motivera en centralt organiserad utbildningsinsats och certifiering.

Vid bedömningen av vårdnadsfrågan ska avseende särskilt fästas vid föräldrarnas förmåga att ta ett gemensamt ansvar i frågor som rör barnet

Utredningen föreslår att ordalydelsen ”fästa avseende särskilt vid föräldrarnas förmåga att samarbeta” byts ut mot ”det ska fästas avseende särskilt vid deras förmåga att ta ett gemensamt ansvar i frågor som rör barnet”. Den nya ordalydelsen ska, enligt utredningen, flytta fokus från konflikten mellan föräldrarna till föräldrarnas förmåga att tillsammans lösa frågor om barnet på ett sätt som gör att barnet inte drabbas av föräldrarnas konflikt. Därigenom sätts barnets situation och konsekvenserna för barnet i centrum.

Fakultetsnämnden har inget att invända mot ordalydelsen som sådan och instämmer i att det är bra att fokus flyttas från föräldrarna till konsekvenserna för barnet. Fakultetsnämnden anser likväl att den reella innebörden, dvs. vad som utgör själva skillnaden i beviset (konkreta rättsfakta), inte framstår som helt klar. Det kan därmed bli svårt att konkretisera och därmed bevisa. Fakultetsnämnden vill också lyfta fram farhågan att det vid våld eller annan omsorgsvikt i familjen kan vara svårt att ta ett gemensamt föräldraansvar. Risken för att en förälder framstår som konflikt drivande trots att föräldern har goda skäl för att inte vilja ta ett gemensamt ansvar kan möjligen öka.

Fakultetsnämnden ifrågasätter vidare varför så närliggande ordalydelser ska finnas i två bestämmelser, både FB 6 kap. 2a § (föräldrarnas förmåga att sätta barnets behov framför den egna konflikten) och 6 kap. 5 § 2 st. (rätten ska fästa avseende särskilt vid föräldrarnas förmåga att ta ett gemensamt ansvar i frågor som rör barnet).

Domstolen ska kunna besluta om gemensam vårdnad även om båda föräldrarna motsätter sig det.

I utredningen föreslås att domstolen ska ges möjligheten att besluta om gemensam vårdnad även om båda föräldrarna motsätter sig det. Syftet är att markera att det är barnets bästa och inte föräldrarnas inställning som ska vara avgörande. Det anges i utredningen att utrymmet för att konstruera konflikter kommer att minska.

Fakultetsnämnden instämmer i bedömningen att det inte kommer att röra sig om många fall där denna möjlighet kan komma att utnyttjas av domstolen. Fakultetsnämnden vill emellertid ändå framhålla att det förhållandet att båda föräldrarna motsäger sig gemensam vårdnad redan i sig är en stark indikator på att det rör sig om en allvarlig konflikt mellan föräldrarna. Om båda föräldrarna motsätter sig gemensam vårdnad är det därför svårt att uppfatta konflikten som konstruerad. Det är därför också svårt att se att det skulle finnas situationer där gemensam vårdnad, utöver det utrymme som ges idag, ändå är det alternativ som är bäst för barnet, trots att föräldrarna inte vill eller kan samarbeta.

Fakultetsnämnden ifrågasätter därför införandet av en sådan möjlighet för domstolen. Dels saknas reella förutsättningar att tillämpa den på ett sätt som är förenligt med barnets bästa, dels kan en sådan möjlighet för domstolarna komma att uppfattas som att tolkningen av barnets bästa medger ett större utrymme för gemensam vårdnad vid föräldrakonflikt än tidigare. Forskningsstöd för det senare saknas och bör därför utredas innan en lagändring. En önskan om ett ensamt ansvar måste alltid tas på allvar, det kan finnas skäl som inte "syns på ytan". Att skapa ytterligare utrymme till gemensam vårdnad vid föräldrakonflikt bör därför föregås av forskning som både undersöker konsekvenserna för barnet och vilka insatser och stöd som en familj kan behöva för att hantera ett gemensamt föräldraansvar vid en konflikt. En ytterligare aspekt som inte tas upp av utredningen, men som har betydelse vid en diskussion om att utöka möjligheten till gemensam vårdnad vid konflikt, är olika vårdnadsformer. Olika vårdnadsformer skulle kunna ge domstolen möjlighet att meddela beslut där detaljerade frågor inom ramen för vårdnaden kan regleras.

Eftersom dessa frågor inte utretts närmare, och inte heller låg inom utredningens uppdrag, avstyrker fakultetsnämnden utredningens förslag i detta hänseende.

Barnets bästa och rätt att komma till tals

I utredningen föreslås att barnets bästa tydliggörs genom det i FB 6 kap. 2a § införs en formulering om att barnets bästa ska vara avgörande inte enbart för beslut, utan för alla frågor som rör vårdnad, boende och umgänge. Fakultetsnämnden tillstyrker detta förslag.

Utredningen konstaterar att barnets ställning i processen och inflytande över de beslut som fattas behöver stärkas, oavsett barnets ålder. Som skäl lyfter utredningen fram att barnets rätt att komma till tals och få sina åsikter beaktade i alltför hög utsträckning blir avhängig vuxnas förmåga, vilja och ansvarstagande. Det föreslås därför att barnet ska få relevant information och att barnets rätt att fritt uttrycka sina åsikter och få dem beaktade tydliggörs. Det föreslås vidare att socialnämnden ska få samtala med barn utan vårdnadshavarens samtycke. Ytterligare ett förslag är att formuleringen i FB 6 kap. 2a § ändras så att hänsyn inte längre ska tas till barnets vilja utan att barnets åsikter och inställning ska tillmätas betydelse utifrån barnets beslutsmognad.

Fakultetsnämnden delar utredningens förslag i ovannämnda delar. Att fokus riktas bort från vilja och mot åsikter och inställning kan medföra att barn skonats från upplevelsen att de ska välja mellan sina föräldrar i en tvist. Det kan även ses som en uppmaning till domstolarna att på ett tydligare sätt ta hänsyn till barnets uttalanden som inte direkt rör den rättsliga frågan om vårdnad och boende, men som indirekt har betydelse, såsom vilken skola barnets vill gå i eller vilket idrottslag barnet vill tillhöra.

I utredningen föreslås emellertid inte att barn ska ges talerätt i mål som rör vårdnad, boende eller umgänge, inte heller föreslås att barnets ska få ett biträde som företräder barnet i processen. Utredningen hänvisar till en tidigare proposition (prop.1994/95:224)

där det bl.a. anfördes att talerätt för barn medför en risk för att barnet i större utsträckning skulle dras in i föräldrarnas konflikt. Det skulle i sin tur kunna leda till en försämrad relation mellan barnet och en eller båda föräldrarna. Utredningen instämmer med dessa uttalanden. Även möjligheten att ge barnet rätt till ett juridiskt biträde som företräder barnet i processen utan att barnet ges talerätt diskuteras av utredningen. Utredningen framhåller att fördelen med ett juridiskt biträde för barnet är att barnets perspektiv kan komma att föras fram tydligare. Det finns emellertid, enligt utredningen, en rad nackdelar. Utöver de nackdelar som även gäller för talerätt, menar utredningen, dels att biträdets roll skulle likna socialtjänstens, dels att barnet skulle behöva samtala med ytterligare en aktör. Utredningen framhåller därför att de förändringar som föreslås i betänkandet troligen är tillräckliga för att tillgodose barns rätt till delaktighet och att dessa ska utvärderas innan ombud för barn i vårdnadstvister införs. Utredningen menar vidare att en talerätt och biträde för barn sannolikt skulle få störst betydelse i förhållande till äldre barn och att det inte är denna grupp barn där bristerna i rätten att komma till tals är störst.

Fakultetsnämnden delar inte ut utredningens uppfattning om talerätt och ombud för barn i vårdnadstvister. Att talerätt eller rätten till ett eget ombud i större utsträckning skulle stärka de äldre barnens rätt att komma till tals talar inte, enligt fakultetsnämnden, mot införandet av dessa. De reella farhågor som utredningen för fram är därför främst att barnet dras in i föräldrarnas konflikt och att ytterligare en part kan verka konfliktgenererande och försvåra processen ytterligare. Dessa skäl har förvisso viss bäring. Flera skäl talar emellertid för införande av talerätt eller ett eget ombud för barn, vilket också har framförts vid ett flertal tillfällen de senaste decennierna. En liknande uppfattning framförs även i det särskilda yttrandet i betänkandet.

Fakultetsnämnden vill därför framhålla att barns rätt till delaktighet i processer som rör deras personliga angelägenheter är en av barnets grundläggande mänskliga rättigheter. Rätt att vara part i mål där det finns ett beaktansvärt intresse utgör också en central processrättslig princip. Talerätten säkerställer bl.a. möjligheten att framställa yrkande, åberopa bevisning och överklaga en dom eller ett beslut. Om barnets talerätt reellt ska stärka barnets position i processen måste barnet emellertid företrädas av någon annan än barnets vårdnadshavare. Att avfärda barns rätt att vara part i mål som rör dem själva eller att företrädas av ett ombud utan en fördjupad analys, där samtliga aspekter beaktas, är därför problematiskt.

Fakultetsnämnden menar att den förstärkning av barns rätt till delaktighet som utredningen föreslår inte är tillräcklig i syfte att säkerställa barns delaktighet. Även om det rör sig om betydelsefulla förändringar kommer barns delaktighet även fortsättningsvis att vara avhängig att socialnämnden, barnet föräldrar och ytterst domstolen bevakar att barnet involveras på ett barnanpassat sätt och att barnets åsikt och perspektiv beaktas i beslutet.

Även om socialnämndens roll är att utreda och föra fram barnets perspektiv finns det, som framhålls av utredningen, forskning och erfarenhet som visar att detta inte sker i tillräcklig utsträckning. Det gäller såväl genomförande av samtal med barn som framförandet av barnets uppgifter till domstolen. Genom utredningens förslag kommer förutsättningarna för att genomföra samtal mot en vårdnadshavares vilja att öka. Samtalets genomförande och utformande kommer emellertid fortfarande att vara avhängigt socialnämndens eller föräldrarnas initiativ.

Svårigheten för socialnämnden att förmedla det barnet har sagt och betydelsen av barnets uppgifter i relation till frågan om vårdnad, boende och umgänge belyses i utredningen.

Även föräldrarnas förmåga att föra in barnets perspektiv i processen måste anses begränsad. Dels befinner sig föräldern i en konflikt och många gånger under psykisk påfrestning, dels kan det vara svårt för en förälder att hålla isär sina egna behov och det som barnet ger uttryck för. Ytterst faller därför ansvaret på domstolen att bedöma om barnets åsikt är tillräckligt, och på ett godtagbart sätt, utredd samt vilken betydelse den ska ges i frågan om vårdnad, boende och umgänge. Att för domstolen i ett, för barnet, sent skede av processen läka eventuella brister i utredningen kan vara svårt, likaså kan de uppgifter som förs fram av barnets föräldrar vara mycket svårvärderade. Domstolen är därför beroende av att barnsamtal inom ramen för vårdnadsutredningen genomförts på ett högkvalitativt sätt och att barnets uppgifter på ett adekvat sätt förmedlas till domstolen. Sammantaget finns det alltså flera svaga länkar i hur barnets åsikt utreds, förmedlas och beaktas. Ett barnombud kan dels bevaka barnets delaktighet redan under en vårdnadsutredning, dels lyfta fram barnets perspektiv senare under processen. Därigenom kan fokus i större utsträckning flyttas från föräldrarnas konflikt.

Farhågan att barnet ska behöva samtala med fler aktörer går att lösa praktiskt genom exempelvis medhörning (jfr verksamheten i s.k. barnahus). Riskerna för att processen ska bli mer konfliktfylld och komplex med ytterligare en aktör och att konflikten mellan barn och vårdnadshavare skulle förstärkas är samma farhågor som framfördes inför införandet av ett offentligt biträde och ställföreträdare för barn i LVU-mål. Dessa farhågor besannades inte. Även om dessa målkategorier skiljer sig åt finns det också en rad likheter. Mycket talar därför för att ombud för barn i vårdnadstvister kan bidra till att barnets rätt till delaktighet förstärks. Till det kommer att det inte finns något klart stöd i forskning för att barnet skulle dras in i föräldrarnas konflikt på ett, för barnet, mer belastande sätt än vad som redan sker.

Det är problematiskt att barn, med dagens reglering, riskerar att lämnas utanför frågor som i stor utsträckning påverkar dem. Detta gäller särskilt i förhållande till äldre barn. Även andra farhågor, såsom att det skulle vara problematiskt att avgöra i vilka mål som ett biträde skulle förordnas, när i processen det skulle ske och om barnet skulle ha rätt till ett biträde även om föräldrarna förde sin egen talan, framstår som överdrivna. Ytterligare en aspekt är att samtliga vårdnadstvister – sett ur barnets perspektiv – är svåra, eftersom de samtliga är uttryck för att barnets föräldrar ligger i en konflikt som inte gått att lösa utomrättsligt. Till detta bör tilläggas att om de förebyggande åtgärder som utredningen föreslår leder till färre domstolstvister, vilket är önskvärt, så kommer de tvister som inleds sannolikt att röra sig om de svåraste vårdnadstvisterna. Det är mot denna bakgrund som frågan om talerätt eller ombud för barn bör utredas och analyseras.

Riskbedömningar

I utredningen föreslås inga konkreta åtgärder, men det framförs att det finns behov av att höja riskbedömningarnas kvalitet. Utredningen hänvisar till det regeringsuppdrag som Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (MFoF) har fått.

Risken för att barnet far illa är en del av bedömningen av vad som är bäst för ett barn i frågan om vårdnad, boende och umgänge. Dessa bedömningar kräver underlag där de faktorer som är av relevans för bedömningen är tillräckligt utredda. I detta hänseende kan vikten av sekretessbrytande regler och möjligheten att tala med barnet utan vårdnadshavarens samtycke vara av stor betydelse. Fakultetsnämnden ställer sig därför positiv till förändringar som föreslås i detta hänseende. Inte minst är barnets uppgifter av central betydelse.

Erfarenhet och forskning pekar på att psykisk ohälsa, omsorgssvikt och våld är överrepresenterat i familjer i vårdnadstvister och att dessa frågor ofta är tvistiga. Mot denna bakgrund saknar fakultetsnämnden en mer ingående analys av möjligheterna att utöka befogenheterna att i en vårdnadsutredning inhämta information från andra myndigheter än socialnämnden alternativt att samordna en vårdnadsutredning med en barnavårdsutredning där socialtjänstlagen 11 kap. 2 § blir tillämplig. Frågor av rättslig karaktär faller utom det regeringsuppdrag som MFoF fått, vilket handlar om metodologiska tillvägagångssätt i en riskbedömning. Som framhålls i riskforskningen är kvaliteten i en riskbedömning avhängig det underlag den baseras på och brister i utredningen kan därför få allvarliga konsekvenser för ett barn. Detta är inte enbart en metodologisk fråga utan även en fråga om rättsliga befogenheter för den utredande myndigheten. Möjligheten att i en vårdnadsutredning ta in information från exempelvis hälso- och sjukvården, avslutad eller pågående förundersökning, skola etc. kan därför vara central. Även samtal med syskon som inte är föremål för vårdnadstvist kan ha betydelse. Att i en vårdnadsutredning vara beroende av att en barnavårdsutredning inleds och att denna information inkluderas är mot denna bakgrund problematiskt, inte minst när handläggningstiden för en vårdnadsutredning tidsbegränsas. Dessa frågor är av stor vikt för barn som riskerar att fara illa, och fakultetsnämnden anser därför att de bör utredas närmare.

Allvarligt våld

I utredningen föreslås att det ska vara möjligt att, om det finns särskilda skäl, förordna en tillfällig vårdnadshavare i väntan på att en särskilt förordnad vårdnadshavare utses, exempelvis när en förälder dödat eller allvarligt skadat den andra föräldern. Orsaken till detta, är enligt utredningen, att det ofta kan ta tid innan en särskilt förordnad vårdnadshavare utses. Den tillfälliga vårdnadshavarens uppgifter ska vara av rättslig karaktär, och den som utses ska vara exempelvis en advokat, och den faktiska vården av barnet måste vara tillgodosedd på annat sätt. Fakultetsnämnden tillstyrker utredningens förslag.

Övrigt

I utredningen föreslås vissa ändringar avseende forumregler och handläggningsfrågor.

- I sin helhet framstår förslagen som lämpliga. Utredningen föreslår att intermistiska beslut som rör vårdnaden endast får meddelas om det finns särskilda skäl, exempelvis uppgifter om våld eller övergrepp. Det framstår som välövervägt.
- Utredningen föreslår även att en tidsgräns ska införas för vårdnads-, boende- och umgängesutredningar. Det är bra om långa handläggningstider minskas, men det får inte leda till att barnets perspektiv försvinner, dvs. att exempelvis samtal med barnet vid fler än ett tillfälle (om det behövs) bortprioriteras av det skälet.

Avslutningsvis

Juridiska fakultetsnämnden framhåller återigen att det i utredningen saknas tydlig nyansering mellan olika typer av konflikter som kan finnas mellan föräldrar. I stor utsträckning behandlas alla konflikter på samma sätt. Dessutom vill fakultetsnämnden betona den tydliga skillnaden mellan att exempelvis skydda ett barn och att befinna sig i en konflikt. En förälder som försöker skydda sitt barn kan framstå som en konfliktsökande person, utan förmåga att ta ett gemensamt ansvar för barnet. En åtskillnad mellan olika konfliktnivåer behöver därför göras.

Remissvaret har på fakultetsnämndens uppdrag beslutats av dekanus, professor Jonas Ebbesson. Yttrandet har beretts av docent Anna Kaldal och forskarstuderande Emelie Kankaanpää Thell. Föredragande har varit utredare Karolina Alveryd. Yttrandet har expedierats av Juridiska fakultetskansliet.

Jonas Ebbesson

Karolina Alveryd

Stockholms
universitet

2017-05-16

Dnr SU FV-1.1.3-0604-17

Dnr Ju2017/01226/L2

Tina Sjöberg
Handläggare
Samhällsvetenskapliga fakulteten

Områdesnämnden för humanvetenskap

Remissyttrande över betänkandet *Se barnet!* (SOU 2017:6)

Betänkandet *Se Barnet!* (SOU 2017:6) inkom till Stockholms universitet i februari 2017. Samhällsvetenskapliga fakulteten har ombetts inkomma med ett yttrande till Områdesnämnden för humanvetenskap.

Remissen har besvarats av Barn- och ungdomsvetenskapliga institutionen. Institutionens yttrande bifogas här och utgör i sin helhet fakultetens remissvar.

Remissvaret har på fakultetsnämndens uppdrag beslutats av tf prodekan Tommy Lundström. Föredragande har varit handläggare Tina Sjöberg.

Tommy Lundström
tf prodekan

Tina Sjöberg
Handläggare

Samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden

Remissyttrande från Barn- och ungdomsvetenskapliga institutionen, Stockholms Universitet: ”Se barnet: Betänkande av 2014 års vårdnadsutredning”(SOU 2017:6)

Inledning och sammanfattande synpunkter

Av Stockholms Universitet har barn- och ungdomsvetenskapliga institutionen (BUV) inbjudits att yttra sig över ”Se barnet: Betänkande av 2014 års vårdnadsutredning” (SOU 2017:6). Professor Karin Aronsson har medverkat vid beredning av ärendet, liksom universitetslektor Björn Sjöblom och postdok. Anna Franzén, samtliga forskare inom projektet ’Vittnesmål i vårdnadsfall’ (finansierat av Forte).

BUV är positiv till att betänkandet ”Se barnet: Betänkande av 2014 års vårdnadsutredning” (SOU 2017:6) uppmärksammar frågan om barnets bästa och barnets ställning i vårdnadsfall. Betänkandet behandlar viktiga frågor kring regler om gemensam vårdnad, föräldrars samförståndslösningar, riskbedömningar samt betydelsen av att stärka professionell kompetens vid handläggning av frågor om vårdnad, boende och umgänge. Det är en ambitiös utredning där utredningsgruppen bland annat förhåller sig till förändringar efter 2006 års vårdnadsreform och till den stora ökningen av vårdnadstvister (från 3 108 vårdnadsfall, år 2006 mot 6 185 vårdnadsfall år 2015; SOU 2017:6, s.126).

Trots en ökning under 2010-talet är det fortfarande bara en bråkdel av alla skilsmässor som övergår i tvister inför rätta. I dessa fall med djupgående konflikter väcks många tankar kring barnets bästa av olika partsintressen, de som normalt borde vara bäst skickade att bevaka barnets bästa – föräldrarna – har i många fall intressen som på kort sikt eller längre sikt inte alltid sammanfaller med barnets bästa. I andra fall kan en förälder ha goda skäl att i vissa perioder skydda barnet från den andre föräldern (p g a våld, missbruk, otillräcklighet). Men inför rätta möter nästan alla föräldrar viss misstro från den andres ombud och processen i sig kan förstärka och fördjupa den fientlighet, oro, rädsla eller uppgivenhet som kanske redan präglar relationen. Barnen blir därmed utsatta och mer så om tvisten blir djupgående.

Betänkandet innehåller flera förslag till att förbättra barnets ställning via mer stöd till föräldrarna, inte minst genom ett nyckelförslag om obligatoriska ’informationssamtal’ innan en vårdnadsprocess inleds. Förslaget går ut på att information om rättens möjligheter ska ge föräldrar mer realistiska förhoppningar kring vad en process ska kunna uppnå och att det därmed ska gå att undvika långa perioder av ovisshet. Utredningen diskuterar just hur vårdnadsprocesser ofta blir mycket uppslitande och hur de, särskilt före 2006 års reform, dessutom inte sällan blev mycket utdragna. Numera har processtiden kortats till att i genomsnitt handla om drygt ett år (SOU 2017:6). Detta är positivt, men fynden visar också att processen i ett betydande antal fall fortfarande kan pågå i drygt två år. Detta är en lång tid, hälften av hela livet för ett barn på 4 år.

Av särskilt intresse är inte minst utredningens undersökningar av domar om vårdnad av barn (kap.7). Dessa visar att barnets ålder har stor betydelse för om man i domslutet visar att rätten har inhämtat barnets egen inställning. Detta gäller i stigande grad – 44%, 61% respektive 76% av fallen – beroende på om barnet åldersmässigt befinner sig i åldersintervallet 6 - 8 år, 9-11 år eller 12-18 år (SOU 2017:6: s. 300). I inget fall av samtliga domar redovisades barnets egen inställning för barn som bara var 5 år eller yngre. Utredningen visar liknande resultat vad gäller sannolikheten att domslutet sedan också kommer att överensstämma med barnets inställning (32%, 65% och 77%). Detta innebär alltså att i takt med stigande ålder ökar sannolikheten, dels för att barnets inställning inhämtas, dels för att domslutet tar hänsyn till densamma. På den positiva sidan visar det sig alltså att rätten lyssnar på de berörda barnen i högre grad med tilltagande ålder. Samtidigt belyser fynden de yngre barnens och inte minst de allra yngstas svaga ställning i rättsliga tvister om vårdnad och umgänge. Dels dokumenteras barnens inställning i mindre utsträckning, dels beaktas sedan inte det yngre barnets inställning i den mån det faktiskt har inhämtats. Fynden stämmer väl med likartade fynd från forskare vid BUV i en masteruppsats inom ramen för projektet ’Vittnesmål i vårdnadsfall’: Palmén (2013). Men här bör

noteras att både studierna samtidigt visar att rätten i en anmärkningsvärd utsträckning (23%; 29%) saknade uppgifter om barnets inställning även för den högsta åldersgruppen.

Vårdnads mål är svåra ärenden där två föräldrar ofta hävdar diametralt olika inställningar kring vad som utgör barnets bästa. Ett av betänkandets (SOU 2017:6) lösningsförslag är att föräldrar framgent ska kunna dömas till gemensam vårdnad även om båda parter är emot detta. Båda föräldrarna får genom ett sådant förslag därmed "mer" tillgång till barnet, men denna lösning behöver inte nödvändigtvis spegla barnets inställning. Ett sådant förslag är, såvitt vi kan se, inte förankrat i forskning eller utredningar kring barns barnets bästa vid djupgående konflikter kring vårdnad och umgänge. Ökade krav på och betoning av 'samförstånd' där ett sådant inte finns riskerar dessutom att flytta föräldrarnas konflikter till förskola, skola och andra arenor, där barnet tidigare i större utsträckning har kunnat hålla lite avstånd till föräldrarnas tvist.

Betänkandet stärker barnens rätt att komma till tals oavsett föräldrarnas inställning. Men utredningens fynd tyder på att det krävs forskning och utvecklingsarbete för att visa hur man ska kunna stärka kvaliteten på vårdnadsutredningar, inte minst hur det ska bli möjligt att i högre utsträckning kunna utreda och dokumentera även de yngsta barnens inställning. SOU 2017:6 (s. 286) diskuterar vikten av att man i alla beslut kring barnet bör visa *hur* barnets åsikt har inhämtats. I detta sammanhang kan det påpekas att en vårdnadsutredning också bör visa, inte bara hur (av vem, med vilka andra personer närvarande, i vilken social kontext), utan också *när* barnets åsikt inhämtades. Om utredningen gjordes betydligt tidigare än vid rättegångstillfället kan barnet initialt kanske ha varit alltför litet för att kunna eller vilja svara, men inför rättegången har barnet hunnit bli ett par år äldre, vilket kan spela avgörande roll för dess förmåga/vilja att artikulera sin inställning. Vårdnadsutredningen kan också ha hunnit bli inaktuell, genom ändrade boende- eller andra familjeförhållanden, och speglar därmed inte på ett adekvat sätt barnets situation. Det blir därför inte bara viktigt *att* och *hur* barnets inställning har inhämtats utan också *när* (alltså hur långt tillbaka).

Eftersom förändringar i vårdnad och boende under barnets mest formativa år kan få en avgörande roll i barnets utveckling borde alla beslut vara väl grundade i överväganden, både om det enskilda barnets inställning och barnets bästa. För närvarande finns, oss veterligen inga bindande direktiv för hur vårdnadsutredningar ska utformas. Det behövs mer forskning och utvecklingsarbete kring hur en god kvalitet ska kunna säkras i dessa utredningar. Begreppet 'barnets bästa' är viktigt för dessa utredningar och vägledande för hela rättsprocessen i vårdnads- och umgänges mål, men samtidigt handlar det om ett komplext begrepp, som aktualiserar centrala frågor kring barns och föräldrars både kortsiktiga och långsiktiga intressen och kring olika tolkningshorisonter. 'Barnets bästa' tolkas ofta olika av två tvistande föräldrar och barnet självt kan ha ytterligare andra tankar i frågor kring umgänge, boende och vårdnad. Ju mer utsatt familjen är desto viktigare blir det att hitta vägar att bättre dokumentera barnens åsikter och inställning. Det blir särskilt viktigt att beakta även de yngsta barnen, eftersom de riskerar att behöva utstå ännu längre perioder under villkor som strider mot barnets bästa.

Betänkandet behandlar hantering av riskaspekter och föreslår reglering av tillfälligt överlåtande av vårdnad i de fall där det finns allvarliga risker för barnet. Det är angeläget att belysa och hantera risk. En alltför stor betoning av samförstånds lösningar riskerar att förbise de barn som lever under stora påfrestningar, exempelvis återkommande våld eller hot. Betänkandet diskuterar och tar upp, men avvisar, idén om barns talerätt. Men kanske borde man i framtiden istället överväga någon typ av kontaktperson eller annan talesperson för barn som lever i relationer med djupgående tvister och där barnet inte har någon annan än de stridande föräldrarna att vända sig till för att uttrycka sin egen inställning.

Stockholm 2017-05-11

Karin Aronsson, prof.em.

Barn- och ungdomsvetenskapliga institutionen